

8. Hafta

Neo-Modern Meydan Okuma I: David Hume ve Adam Smith'in Düşüncesi

16. yüzyılın başlarından 19. yüzyıla değin uzanan modern dönem insan aklının doğal ve toplumsal olgu ve olayları anlama noktasındaki yetkinliğine duyulan inanç nedeniyle akıl, Aydınlanma Çağı olarak adlandırılmıştır. Bu çağda, klasik dönem (Eski Yunan ve Roma) ve Orta Çağ Hıristiyan düşüncesinin gerek bilgiyi elde etme yöntemi gerekse de vardıkları sonuçlar itibarıyla yanlıgı içinde olduklarına dair bir düşünce hâkimdir. Önceki haftalarda gördüğümüz üzere Kopernik, Descartes, Newton, Hobbes ve Locke gibi düşünürler artık sorgulanmaz dogmalar halini almış olan Aristotelesçi Hıristiyan yöntem ve “inanışlarını” terk edip akılı veya gözleme dayalı bilimsel yöntemi öne çıkartmışlardır. Bu bakış açısına göre, akıl ve bilim ilerlemenin anahtarıdır.

Ancak modern dönemde yaşamış ve sosyal, siyasal meselelere kafa yormuş her düşünür akla ve bilime yönelik böyle bir “iman”a sahip olmamıştır. Geçen hafta gördüğümüz üzere, Jean Jacques Rousseau'ya göre, akıl ve bilime güven insanın ahlaki ilerlemesine katkı yapmak şöyle dursun, bilakis onun yozlaşmasına, başka insanlara ve suni şeylere bağımlı hale gelerek özgürlüğünü yitirmesine neden oluyordu. Rousseau insanın geçmişteki doğal, saf haline duyduğu özlem nedeniyle romantik bir düşünür olarak kabul edilmekteydi. Akıl ve bilimin insanın sosyal var oluşunu anlamadaki rolüne ilişkin düşünceleri açısından Rousseau'ya benzerlik gösteren düşünürler arasında şu üç ismi sayabiliriz: David Hume, Edmund Burke ve Immanuel Kant. Diğer yandan Adam Smith ise özellikle İskoç Aydınlanmasının kurucuları arasında yer alması ile çağın ekonomi-politik gelişmelerinin üzerinden

incelenebilmesi noktasında önem taşımaktadır. Klasik iktisat anlayışına dair fikirleri, modernleşme sürecinin ekonomi üzerindeki etkileri ve bununla paralellik arz eden kapitalist gelişim noktasında ışık tutabilecektir.

İzleyen iki bölümde bu düşünürlerin insan aklının sınırlarına ilişkin düşüncelerini ve bu düşünceleriyle uyumlu sosyal ve siyasi felsefelerini ele alacağız.

David Hume

İskoçyalı felsefeci ve tarihçi David Hume, 1711'de doğmuştur. Edinburgh Üniversitesi'nde eğitim görüp önce avukat olma çabası gösteren, daha sonra ise felsefeye ilgi duyan Hume; Adam Smith'in yanı sıra İskoç Aydınlanması'nın kurucularından biri olarak addedilmektedir. Fransa'da yaşarken, 1739-40'da ilk ve en önemli felsefi çalışması olan *İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme*'yi kaleme almışsa da maddi ve eleştirel açıdan kitap kendisini düş kırıklığına uğratmıştır. Sonrasında bazıları felsefi, bazıları edebi ve bazıları da siyasi içerikte olan eserler kaleme alan Hume, kilise karşıtlığı nedeni ile düzenli bir akademik görevden mahrum kalmıştır (Miller, 1994: 374-75). Yaşamının son yıllarının öncesinde Paris ve Londra'da çeşitli kamu görevlerinde bulunan Hume, 1779'da yine Edinburgh'da yaşamını yitirmiştir.

Epistemolojik tutumu açısından Locke'dan yoğun biçimde etkilenmiştir. Buna karşın siyasi felsefesini rasyonalist bir temel üzerine inşa eden Locke'dan farklı olarak D. Hume, kendi ahlaki ve siyasi felsefesini rasyonalist olmayan bir temel üzerine kurmuştur. Norman P. Barry'nin belirttiği gibi "rasyonalist olmayan liberal bir sistemin değerleri ile ilgili birçok konu ilk olarak David Hume tarafından geliştirilmiştir" (Barry, 1989: 22).

Bu nokta, Hume'un *İnsanın Anlama Yetisi Üzerine Bir Soruşturma* (1993 [1748]) eserinde sunulan epistemolojik görüşleri ele alındığında daha açık hale gelecektir. Bu çalışmasında Hume, zihnin nesnelere arasında ikili bir ayrım yapmaktadır: Düşünce/idealar ile izlenimler. Bunlar birbirlerinden sahip oldukları güç ve canlılık noktasında ayrılmaktadır. Hume'un sözcükleri ile izlenimlerin tümü “yaşamsal algılarımızdır, duyduğumuz, gördüğümüz, hissettiğimiz, sevdiğimiz, nefret ettiğimiz, istediğimizdir” (Hume, 1993: 10). Diğer yandan düşünce/idealar bu canlı algıların yani izlenimlerin kopyalarıdır. Hayal gücü sayesinde izlenimlerin bu kopyaları birçok farklı yolla karıştırılmakta, şekil değiştirmekte ya da parçalara ayrılmaktadır. Dolayısıyla önceki bir izlenimden bağımsız bir idea yoktur.

Hume'a göre zihnin farklı ideaları arasında bağlantı ilkesi bulunmaktadır. Bu ilkenin üç birimi vardır: benzerlik, bitişiklik ve neden-sonuç. Hume şöyle der: “bir resim doğal olarak düşüncelerimizi orijinaline yönlendirir: Bir bina içindeki apartman dairesinden bahsetmek diğer apartman daireleri hakkında soruşturma ya da söylemi getirecektir: Ve yara hakkında düşündüğümüzde, bunu takip eden acıyı düşünmekten nadiren kaçınabiliriz” (Hume, 1993: 14).

Hume, aklın nesnelere ilişkin bir ayrım daha yapar: ideaların ilişkisi ve somut olgular (matters of fact) (Hume, 1993: 15). Geometri ve aritmetik gibi konular ilkinin konusunu oluştururken, gündelik yaşamın unsurları da ikincinin konusudur. Geometrik bir doğruya aklın, örneğin gözlemden, yardım almaksızın ulaşması mümkünken, olgular alanında bunun gerçekleşmesi olanaksızdır. Örneğin “bir üçgenin iç açılarının toplamı iki dik açının toplamına eşittir” türünden bir önermenin kesinliği salt akla dayalı işlemlerle de gösterilebilir.

Diğer yandan olgular ise bu şekilde bilinemez. Yukarıda sunulan önermenin karşıtı akla uygun değilken, bir somut olgunun karşıtı her zaman akla uygun olabilir Hume için gerçekliğe uyumluluk gösterebilir. Bu nedenle *yarın güneş doğmayacak* önermesi, *güneş doğacak* yönündeki olumlu önermeden, daha az açık veya daha fazla çelişkili değildir” (Hume, 1993: 15).

Hume’a göre, tüm somut olguların neden ve sonuç arasında gerekli bir bağlantıya dayandığı düşünülmektedir. Ancak Hume, bu gereklilik koşulunun varlığını ve bizim bunun bilgisine erişebilmemizin olanağını sorgulamaktadır. Bizler, ideaların ilişkisi alanında olduğu gibi, *a priori*, salt akıl ile bu var olduğu düşünülen zorunlu ilişkiyi kavrayabilir miyiz? Hume tarafından soruya verilen yanıt “hayır”dır. Bu türden olayların bilgisi ancak deneyim aracılığıyla elde edilir. Deneyim olmadan bizler ateşin kağıdı yakacağını bilemeyiz. Bu konuda deneyim sahibi olduğunda ise ateşin kağıdı “niçin” yaktığını bilemeyiz. Bu anlamda her sonuç, nedeninden kaynaklanan farklı bir olaydır. Dolayısıyla sonuç nedeninde keşfedilemez: “bir nesnenin ilk görünüşünde, bundan hangi sonucun ortaya çıkacağını hiçbir zaman tahmin edemeyiz” (Hume, 1993: 41).

Ancak bir olayı diğerinin takip ettiğini birçok kere gözledikten sonra iki olgu arasında neden sonuç ilişkisi olduğu sonucuna varmaktayız. Hume’a göre bizi bu sonuca ulaştıran âdet ya da alışkanlıktır. Bu nedenle tüm çıkarımlar aklın değil âdetin bir sonucudur. Eğer bu çıkarımlar aklın sonucu olsalardı, nedenin ilk görünüşünde onları bulabilirdik.

Neden ve sonuç arasında gerekli bağlantının yokluğu durumunda âdetin varlığını mümkün kılan ise doğanın işleyişinin düzenliliğidir. Bilim, bu düzenlilik sayesinde mümkündür. Hume’a göre yalnız doğal dünya değil, sosyal dünya da bir

düzenliliğe sahiptir. İnsan davranışı, zamandan zamana, mekândan mekâna ve kişiden kişiye radikal bir değişiklik arz etmez. İnsanlar arasında benzer güdüleri benzer eylem biçimlerinin takip etmesi beklenir. Barry'nin belirttiği üzere “bu yöndeki tek düzelik sayesinde, Hume ilkesel olarak kestirimci (predictive) bir siyaset biliminin olanak dâhilinde olduğunu belirtir” (Barry, 1989: 23). Hume'un sözleri ile dile getirilecek olunursa:

İnsan türü tüm zamanlarda ve mekânlarda öylesine aynıdır ki, bu özellik nedeniyle tarih bize yeni ya da yabancı hiçbir şey hakkında bilgi vermez. Onun başlıca yararı ise bize insan doğasını birçok koşul ve durumda göstererek ve böylece gözlemlerimizi oluşturacağımız materyali sağlayarak ve bizi insan davranışının düzenli işleyişine aşina hale getirerek insan doğasının daimi ve evrensel ilkelerini keşfetmemize imkân tanınmasıdır (Hume, 1993: 55).

Yukarıda Hume'un bilgi felsefesi hakkında sunulanların gösterdiği, insanoğlu için bir yandan geometrik şekiller ve sayılar gibi şeylerin kesin bilgisine ulaşmak mümkünken, diğer yandan somut olguların mutlak bilgisini akıl aracılığıyla edinmenin olanaksız olduğudur. Biz insanlar, çevremizdeki dünyayı anlamada deneyimlerimize güveniriz, bunda ise aklımız sınırlı bir düzeyde bize yardımcı olur. Tüm yaptığı da alışkanlıkların (customs) şekillendirilmesine dair katkısıdır. Bu nedenle de Hume, doğal ve toplumsal olgular üzerine gerçeğin bulunmasında insan aklının gücüne dair inanç sahiplerine öldürücü bir darbe indirmektedir.

Hume, doğal dünyadan insan dünyasına döndüğünde ise, insan doğasına dair belli eğilimler gözler. Öncelikle, insanların kendilerinin olana doğru (sahip oldukları yönünde) doğal bir eğilimleri mevcuttur. Ancak bu, insanların herhangi bir iyiliksever duygudan mahrum ve bütünü ile bencil varlıklar oldukları anlamına gelmemektedir. Bundan ziyade söz konusu olan iyilikseverliğin sosyal düzenin tesisinde yeterince güvenilir bir temel sağlamadığıdır. İkinci olarak insanlar, çıkarları doğrultusunda kısa görüşlüdürler. Yani uzun vadeli çıkarlar ile kısa vadeli çıkarların çatışması halinde, ilki

ikincisinden daha önemli olduğunda bile ikincisini tercih edebilmektedirler. Bunlara ek olarak Hume, denkleme evrensel bir sorunsal olarak *kıtlık* problemini de dâhil eder (Barry, 1989: 23).

Bu nedenle Hume'un düşüncesinde toplumsal davranış kuralları, insan yaşamının bu zorlu koşulları ile baş edebilmek doğrultusunda geliştirilmiştir. Soyut akıl vasıtasıyla ulaşılan mutlak bir adalet iddiası temelinde bu kuralların geliştirilmesi söz konusu değildir. Bu kurallar bir kez oluşturulduğunda, bireylerin doğal eksikliklerinin üstesinden gelmede topluma fayda sağladıkları sürece uygulamada kalacaktır. Soyut akla dayalı olarak icat edilmemiş olan bu kurallar, zaman içerisinde kendiliğinden doğmuş, daha sonra da fayda sağladıkları için kabul görmüş ve muhafaza edilmiştir. Bu noktada Hume soyut akla dayalı olarak (rasyonalizm) bu ilkelerin bulunabileceğine inanan John Locke'çu doğal hukuk ve doğal haklar geleneğinden ayrılmaktadır.

Hume, *İnsan Doğası Üzerine Bir Tez* (1959a [1739]) adlı kitabında, politik toplumun, insan doğasının evrensel eğilimlerine bağlı haksızlıklara bir karşılık olarak geliştiğini söyler (Hume, 1959a: 97-101). Bu nedenle, onun için, devletin varlığının temel nedeni soyut biçimde tanımlanmış bir adalete erişmek değil, toplumsal işbirliğinin devamını sağlayacak biçimde toplumdaki adaletsizlikleri önlemektir. Hume'a göre adaletsizlik temelde mülkiyet haklarının çiğnenmesiyle ortaya çıkar. Hume tıpkı diğer sosyal kurumlar gibi, mülkiyet kurumunun da tarihsel tecrübe içinde kendiliğinden ortaya çıkmış ve fayda sağladığı için de muhafaza edilmiş olduğunu düşünür. Mülkiyet kurumu, insan ihtiyaçlarının en iyi şekilde karşılanmasına hizmet eder. Mülkiyet kurumunun olmadığı bir yerde insan ihtiyaçlarının karşılanması belirsizlik içine düşer. İnsanlar orta ve uzun vadeli planlar yapamaz, günlük yaşamak zorunda kalırlar. Bu nedenle 1- mülkiyetin istikrarı (kaynaklar sınırlıdır ve büyük

zorluklarla elde edilmektedir. Bu nedenle birbirimizin mülkiyetine saygı göstermemiz hepimizin çıkarınadır), 2- rıza ile transfer edilebilmesi ve 3- bireylerin birbirlerine karşı verdikleri sözlerin tutulması toplumsal var oluşun sürdürülebilmesi için büyük önem taşır. Öyle ki, Hume bunların her birinin bir tabiat yasası olduğunu ileri sürmüştür.

Tıpkı mülkiyet kurumu gibi devlet kurumu da tarihsel süreç içinde ortaya çıkmış ve sağladığı faydadan dolayı muhafaza edilmiştir. Devletin sağladığı en temel fayda ise toplumsal düzen ve adaletin sağlanmasıdır. Bu kurumun olmadığı bir ortamda, 1-kendilerini ve yakınlarını öncelikli olarak düşünmeye yatkın, 2- kısa vadeli çıkarlarını uzun vadeli çıkarlarına tercih etmeye eğilimli olan bireyler, kıtlığın veri olduğu bir dünyada birbirlerinin mülkiyet haklarına tecavüz ederek birbirleriyle boğaz boğaza geleceklerdir. Toplumsal birlikte var oluşun sağladığı faydaları devam ettirebilmek için, bu türden adaletsizliklerin önüne geçilmesi gerekir. Bu yüzden devlet kurumuna ihtiyaç vardır. Devlet kurumu ilahi bir emirle veya sosyal sözleşme teorisyenlerinin iddia ettiği gibi bir sözleşme ile kurulmuş değildir. Devlet, kaba güce dayalı olarak ortaya çıkmıştır. Çok eski bir tarihte birisi gücü eline geçirip diğerlerini kontrol altına aldığı anda devletin temeli atılmıştır. Tebaası üzerinde egemenliğini sürdürmek isteyen iktidar tebaasının çıkarına olacak bir şeyler yapmak durumundadır. Hiç şüphesiz bu şeylerin arasında ilk olarak, onların canlarını ve mallarını korumak gelmektedir. Devletin olmadığı bir belirsizlik ortamındansa, belli bir egemene itaat edip, vergi verip canını ve malını korumak rasyonel insan davranışıdır. Yoksa, Hume'a göre, siyasal otoriteye itaatin arkasında Locke'un ileri sürdüğü gibi rızaya dayalı sözleşme yoktur (Yayla 1992: 46-63). Otorite meşruiyetini, toplumun üyelerine sağladığı fayda üzerinden elde etmektedir (Yayla, 1992: 59). Bu anlamda devletin yegâne amacı barış ve düzenin korunmasıdır. Burada, bireyin otoriteye neden itaat ettiğinin de gerekçesi yatmaktadır. Hume'un sözcükleriyle ifade edilirse

“eğer hükümet tümüyle yararsız olsaydı hiçbir zaman var olmayacağı açıktır ve ona duyulan bağlılığın da bir görev halini almasının temeli insanlar arasında barış ve düzenin korunması yoluyla topluma sağladığı *avantajdır*” (Hume, 1959b: 202).

Hume’un epistemolojik ve siyasi görüşlerinden çıkarılması gereken bir sonuç, insan aklının ahlaki gerçeği bulamayacak olmasından ötürü, toplumun üyelerine herhangi bir ahlaki görüşü dayatmaması gerektiğidir. Bu anlamda insanların kendi yaşamlarını kendi istedikleri gibi şekillendirmeleri doğrultusunda hoşgörü, liberal bir toplumun başlıca erdemlerinden biri olmaktadır.

Adam Smith

Adam Smith (1723-1790), İskoç asıllı bir Büyük Britanyalıdır. İskoçya’nın Kircaldy kasabasında dünyaya gelmiştir. Daha 14 yaşındayken Glasgow Üniversitesi’ne adım atmış, 17 yaşında kazandığı bursla da devrin en önde gelen öğretim kurumu olan Oxford’a gelmiştir. Oxford’da geçirdiği altı yıllık süre sonunda bu kurumun kendi entelektüel gelişimine fazla bir katkı yapamayacağını tespit ederek buradaki eğitime son verip 1746 yılında İskoçya’ya geri dönmüştür. Beş yıllık bir beklemeden sonra Glasgow Üniversitesi’nde bir pozisyon bulabilmiştir. Glasgow Üniversitesi’ndeki ilk yılında mantık hocalığı yapmış, ikinci yılında ise ahlak kürsüsüne katılmıştır. “1751-1763 yılları arasındaki hocalık döneminin en önemli ürünü, 1759 yılında yayınlanan, *“Ahlaki Duygular Teoris”* (The Theory of Moral Sentiments) adlı kitabıdır” (Yalçın 1983: 176). Smith, bu eserinde insan davranışına şekil veren etmenleri belirlemeye, bir başka ifadeyle, insan doğasına ilişkin bir teori ortaya koymaya çalışmıştır.

Yayla’nın (1992: 65) işaret ettiği gibi, Smith *Ahlaki Duygular Teoris*’nde insanın hareket ve davranışlarına etkide bulunan üç çeşit itici güç tespit etmiştir:

a- Kendini düşünme ve sempati,

- b- Hürriyet arzusu ve topluma uyma adabı,
- c- Çalışma itiyadı ve mübadele eğilimi.

Yalçın'a (1983: 176) göre, "Smith bu üç çift tabii eğilim ve duygunun, toplum içinde, birbirini etkileyerek, bir denge ve ahenk meydana getirdiğini söylemektedir. Bu denge sayesinde, her ferd, kendi arzu ve menfaatleri peşinde koşarken, aynı zamanda başkalarının da iyiliğine yol açan, sonuçlar yaratmaktadır." Smith'e göre, adeta "*görünmez bir el*" insanların kişisel çıkar güdüsüyle yaptığı eylemlerinin sonuçlarını toplumun yararına olacak şekilde düzenlemektedir. Öyle ki, kendi ihtiyacını karşılamak doğrultusunda çabalayan birey, "toplum yararını korumak için hareket ettiği zamana oranla daha büyük bir toplumsal yararın gerçekleşmesini sağlar" (Kazgan 1993: 51). Erdoğan'ın (1998: 4) ifadesiyle, "(a)slında bir ahlak filozofu olan Smith'in düşünce sisteminde bu uyumu sağlayan dinamikler, bir yandan bireyin "kendini düşünmesi"nin "sempati" kanunu çerçevesinde gerçekleşmesi, öbür yandan da özgürlük isteğinin topluma uyma eğilimi ile bir arada var olmasıdır" (Erdoğan 1998: 4).

Smith, insan davranışının temelinde yattığını düşündüğü bu üç çift itici güdünün nasıl bir ahenk içerisinde, birey kendi ihtiyaçlarını gidermek için çaba gösterirken toplumsal çıkarı da maksimize ettiğini, 1776 yılında yayınladığı *Milletlerin Servetinin Niteliği ve Sebepleri Üzerinde Bir Araştırma* adlı eserinde ortaya koymuştur. Smith bugün sahip olduğu ününü esasen bu esere borçludur. Bu eser, aynı zamanda, Smith'e iktisat ilminin kurucusu olma payesini kazandırmıştır. Yalçın'ın (1983: 226) işaret ettiği gibi, Smith'in iktisat ilminin kurucusu olarak anılmasını sağlayan şey, ilk kez, Smith'in bu eserde insan davranışının temelinde yatan güdüler hakkındaki bazı faraziyelerden yola çıkarak iktisadi davranışın alacağı

şekil hakkında hipotezler ortaya koyması ve bu hipotezleri somut olayları gözlemleyerek ampirik olarak test etmesidir. Nitekim

Bugünkü iktisat bilimi, belli temel prensiplere dayalı olarak çıkarılan feraziyelerin, iç mantıklarındaki tutarlılık sayesinde, bazı modeller kurulmasına ve bu modellere başvurulmasıyla, daha bazı mantiki sonuçlar çıkarılmasına imkan verir; bu mantiki sonuçların ise, gözlemler, tarihi olaylar ve istatistik verileriyle, test edilmesi sayesinde gelişir ve açıklık kazanır. Basit feraziyelerden başlanarak, bazı sonuçların çıkarılması; soyut prensiplere dayanılarak yapılan tahlillerin, somut olaylara yaklaşırken, derece derece, daha karmaşık modellere doğru yürütülmesi, bugünkü iktisat biliminde izlenen tahlil metodunun en belirgin özelliğidir (Yalçın 1983: 226).

Görülebileceği üzere iktisat biliminin analizlerinde izlediği bu tümdengelimci (deductive) yol, Smith'in bir mirasıdır. Smith'i önceleyen iktisadi düşünce okulları böylesine sistemli bir metot ortaya koyamamıştır. Onlar, "çok defa ahlak, felsefe, politika gibi diğer sosyal konularla birlikte ortaya atılmış olan, bir takım fikirlerin yan yana getirilmesiyle" ortaya çıkmış *eklektik* düşüncelerdir (Yalçın 1983: 226).

Smith'in bireysel ekonomik davranış ve bu davranış üzerine inşa edilen iktisadi sistemi analizinin dayandığı temel faraziye, bireyi piyasada mübadeleye götüren şeyin "kişisel çıkar arayışı" olduğu şeklindedir. Çok genel olarak, bireyler sahip oldukları üretim faktörlerini (emek, sermaye ve toprak) bir gelir elde edebilmek için piyasaya sunarlar. Emelin karşılığı olarak ücret, sermayenin karşılığı olarak kar ve toprağın karşılığı olarak kira bedeli elde eden bireyler, bu gelirler ile ihtiyaç duydukları mal ve hizmetleri satın alırlar.

İnsan ihtiyaçlarının giderilmesinde "iş bölümü" önemli bir rol oynamaktadır. İş bölümü sayesinde kişilerin belli işlerde uzmanlaşması mümkün olur. Eğer iş bölümü olmasaydı, insanlar tüm ihtiyaçlarını kendi üretimleri ile karşılamak zorunda kalırlardı. İş bölümünün yokluğunda, her birey kendi buğdayını kendisi

yetiştirmek, kendi ekmeğini kendisi pişirmek, kendi kumaşını kendisi dokumak, kendi elbisesini kendisi dikmek, kendi evini kendi inşa etmek zorunda kalırdı. Bir bireyin tüm bu işlerde uzmanlaşması mümkün değildir. Bunun doğal sonucu da ihtiyaçların, iş bölümüne bağlı uzmanlaşmanın olduğu bir üretim biçimine kıyasla, daha düşük seviyede karşılanması şeklinde olacaktır.

Yine iş bölümü sayesinde, üretim kapasitesi katlanarak artar. Smith bu hususu, ziyaret ettiği bir toplu iğne atölyesindeki iş bölümünü tasvir ederek açıklar. Smith öncelikle bir toplu iğnenin üretilmesindeki farklı aşamaları gözlemler: Bir kişi teli çekmekte, birisi kesmekte, bir başka kişi ucunu sivirtmektedir... Bu şekilde, bir iğnenin üretiminde on sekiz aşamanın olduğunu tespit eder. Smith'in gezdiği atölyede on işçi çalışmaktadır. Bu on işçi gerekli araç, gerecin de yardımıyla günde 12 pound iğne üretebilmektedir. Smith, bir poundda yaklaşık 4.000 den fazla orta boy iğne bulunduğunu belirtmektedir. Buna göre, 12 poundda 48.000 den fazla iğne bulunmaktadır. Bu, işçi başına yaklaşık 4.800 iğneye denk gelmektedir. Smith'e göre, bu on işçinin her biri kendi başına iğne üretmeye kalksaydı, günde 20 iğneye bile zor ulaşırdı. Böylece, iş bölümü sayesinde üretim kapasitemiz inanılmaz derecede artmaktadır.

İş bölümüne dayalı bir ekonomik örgütlenmenin olduğu bir toplumda, kişiler kendi tüketimleri için değil fakat bir gelir elde etmek için üretim yaparlar. Bu sistemde, her bir bireyin geliri o bireyin ancak başka bireylerin ihtiyaçlarını tatmin etmesiyle ortaya çıkmaktadır. Bir ayakkabıcı, ürettiği ayakkabıların sadece bir kaç çiftini kendi tüketimine ayırır. Aynı şekilde bir kasap da, dükkânındaki etin çok küçük bir miktarını kendisine ayırır. Onların amacı, kendi tüketimlerinden arta kalan kısmı bu mal ve hizmete ihtiyaç duyan başkalarına satarak bir gelir elde etmek ve bu gelirle kendilerinin diğer ihtiyaçlarını karşılamaktır. Bu süreçte kişinin

birincil amacı, sunmuş olduğu mal veya hizmeti talep eden kişileri tatmin etmekten ziyade kendi ihtiyaçlarını karşılamaya imkân verecek geliri elde etmektir. Fakat kişi bu amacı gerçekleştirmek isterken dolaylı olarak başkalarının ihtiyaçlarına da hizmet etmektedir.

Buna göre, bir çobanın amacı, Platon'un *Devlet* (The Republic) adlı eserinde iddia ettiği gibi müşterilerinin çıkarı doğrultusunda onların en çok beğeneceği eti verecek koyunları yetiştirmek ve bundan dolayı bir gelirle ödüllendirilmek değildir (Plato, 1991: 27-31). Daha ziyade, çobanın amacı kendi geçimini sağlamak için iyi bir gelir elde etmektir. Bunun yolu da işini iyi yapmaktan geçer. Dikkat edilecek olursa Platon'da, mal ve/ya hizmeti alan kişinin çıkarı birincil ve bu mal ve/ya hizmeti sunan kişinin çıkarı ikincil konumdayken; Smith'de bu çıkar sıralaması yer değiştirerek öncelik mal ve/ya hizmeti sunan kişinin çıkarına verilmektedir. Smith, bu hususu Milletlerin Serveti'nde şu şekilde ortaya koymaktadır:

Masamızdaki yemeği, köşe başındaki kasap, bakkal veya fırıncının iyilik yapma arzularına değil, fakat onların şahsi menfaat duygularına borçluyuz. Onlarla ilişki kurarken, başvurduğumuz husus, onların insanlık duyguları değil, fakat şahsi menfaatleridir; onlarla konuşurken, kendi çıkarımız ve ihtiyaçlarımızdan değil, onların menfaatlerinden bahsederiz. Dilencilerden başka hiç kimse, hemcinslerinin merhamet hislerine, daha çok güvenme yolunu seçmez. Hatta dilencilerin bile, tamamen bu hisse güven duyduğu söylenemez (Yalçın 1983: 180).

Smith, bir toplumda zenginliğin kişilerin kendi çıkarlarını özgürce takip edebilmeleri sayesinde doğacağına inanmaktadır. Bireylerin çıkarının ne olduğunun en iyi yargıcı yine bireylerin kendileridir. Bu doğrultuda, bireylerin sahip oldukları mülkler üzerinde özgürce tasarrufta bulunabilmesi için ticaretin önündeki engeller kaldırılmalıdır. Hatırlanacağı üzere, merkantilistler ekonominin her alanını düzenlemeyi hedef edinmişlerdi. Belli piyasalara girişi sınırlayarak

rekabeti frenlemiş, monopollerin doğmasına yol açmışlardır. Smith devlet eliyle zenginler yaratılmasına şiddetle karşıdır:

Kıt kaynakların en yararlı kullanım alanlarına dağılışı, tüketicinin egemenliği ve tatminini azamileştirmesi, rekabet prensibine dayanan piyasa ekonomisi sayesinde gerçekleşmektedir ve kar motifi ile çalışan bir iktisadi sistemin varlığına bağlıdır. Smith rekabet şartlarının egemen olduğu, birimlerinin hiçbirinin, tekel kurmasına müsaade edilmediği, serbest piyasada, hem çalışanların hem de tüketicilerin mutluluğu için gerekli şartların sağlanabileceği kanısındadır. Bu yüzdendir ki, tekellere ve tekelliliğe karşı amansız şekilde savaşımaktadır. Sırtını devlete vererek, halkı sömürmek isteyen tüccar ve sanayiciye karşı ateş püskürmektedir. Fertlerin serbestçe hareketlerini önleyen, onların kararlarını ve davranışlarını kısıtlayan, onları siyasi kontrole tabi kılmaya çalışan devlet müdahaleciliğine bütün gücüyle karşı çıkmaktadır (Yalçın 1983: 229).

“Bir ülkeyi barbarlık düzeyinden alıp refahın zirvesine ulaştırmak için fazla şeye ihtiyaç duyulmaz. Önce barış, ılımlı bir vergi sistemi ve iyi işleyen bir adalet mekanizması gerekir.” (Yayla 1992: 76)

Bu doğrultuda Smith, devlete şu üç fonksiyonu yükler:

- 1- Toplumunu iç ve dış tehlikelerden korumak, yani polis ve ordu görevini yapmak,
- 2- Bireyleri birbirlerinin haksızlıklarına karşı korumak; yani adalet dağıtmak,
- 3- Bazı özel işleri yapmak. (Yayla 1992: 77)

Devletin yapacağı özel işler arasında eğitim faaliyeti, sosyal güvenlik hizmetleri ve piyasa mekanizması tarafından sunulamayan, yollar, köprüler gibi bazı temel alt yapı yatırımlarının gerçekleştirilmesi yer almaktadır. Bu anlamda Smith, devlete ekonomik alanda sınırlı da olsa bir yer vermektedir. Ayrıca Smith, savaş hali gibi istisnai hallerde bireylerin ekonomik özgürlüklerinin de sınırlandırılabilirliğini düşünür. Smith'in düşüncesinin bu yönü, onu devletin ekonomik alana müdahalesine topyekûn karşı çıkan “laissez faire” anlayışından farklılaştırır (Yayla 1992: 79).

Kaynakça

- Barry, Norman. (1989). **On Classical Liberalism and Libertarianism**. London: Macmillan.
- Erdoğan, Mustafa. (1998). **Liberal Toplum Liberal Siyaset**. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Hume, David (1993 [1748]). **An Enquiry Concerning Human Understanding**. Indianapolis: Hackett Pub.
- Hume, David. (1959a [1739]). **A Treatise of Human Nature**. New York: Hafner Pub. Co.
- Hume, David. (1959b [1751]). **An Enquiry Concerning The Principles of Morals**. New York: Hafner Pub. Co.
- Kazgan, Gülten. (1993). **İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi**. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Miller, David. (1994). "Hume, David". **Blackwell'in Siyasal Düşünce Ansiklopedisi**. Haz. David Miller. Ankara: Ümit Yayıncılık. s.374-78.
- Plato. (1991). **The Republic**. trans. Benjamin Jowett. New York: Vintage Classics.
- Yayla, Atilla. (1992). **Liberalizm**. Ankara: Turhan Kitabevi.
- Yalçın, Aydın. (1983). **İktisadi Doktrinler ve Sistemler Tarihi**. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.

Ek Okumalar

- Aktan, C. Can, İstiklal Y. Vural. (2003). **John Locke'dan Adam Smith'e, Voltaire'den Lord Acton'a Özgürlük Yazıları**. Konya: Çizgi Kitabevi.
- Ayer, Alfred. (2002). **Düşüncenin Ustaları – Hume**. İstanbul: Altın Kitaplar.
- Barber, William J. (1997). **İktisadi Düşünce Tarihi**. İstanbul: Şule Yayınları.
- Cevizci, Ahmet. (2007). **Onyedinci Yüzyıl Felsefesi Tarihi**. Bursa: Asa Kitabevi.
- Cevizci, Ahmet. (2007). **Aydınlanma Felsefesi Tarihi**. Bursa: Asa Kitabevi.

- Copleston, Frederick. (1990). **Felsefe Tarihi: Hume**. Çev. Aziz Yardımlı. İstanbul: İdea.
- Hampsher-Monk, Ian. (2004). **Modern Siyasal Düşünce Tarihi**. İstanbul: Say Yayınları.
- Hanratty, Gerald. (2002). **Aydınlanma Filozofları – Locke, Hume ve Berkeley**. İstanbul: Anka Yayınları.
- Hume, David. (1983). **Din Üstüne**. İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Hume, David. (2009). **İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme**. Ankara: BilgeSu Yayıncılık.
- Hume, David. (2010). **Ahlak**. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Hünler, Solmaz Zeyrut. (2003). **Dört Adalı: Hobbes, Locke, Berkeley, Hume**. İstanbul: Paradigma.
- Öymen, Örsan K. (2010). **Hume**. İstanbul: Say Yayınları.
- Smith, Adam. (2011). **Milletlerin Zenginliği**. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Tunçay, Mete. (2011). **Batı'da Siyasal Düşünceler Tarihi 2 (Seçilmiş Yazılar Yeni Çağ)**. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Yayla, Atilla (1998) **Liberalizm**, Ankara: Liberte Yayınları.